

Omer Hamzić

Razvoj proizvodnje pilećeg mesa na području gračaničke općine: prošlost, sadašnjost, budućnost

The development of the production of chicken in Gračanica: past present and future

Abstrakt: Na području gračaničke općine peradarstvo se počelo razvijati 1976. godine u okviru tadašnje mješovite firme "Trgoprodukt", koja je, pored poljoprivrede, u svom sastavu imala i trgovinu, transport i još neke djelatnosti. Nakon izvršenih ulaganja u prve neophodne objekte (inkubatorska stanica, roditeljska farma itd.), 1. 4. 1982. godine, peradarstvo se izdvaja u poseban privredni subjekt i registruje pod firmom "Kokaprodukt". To je danas najveći peradarski repro-centar takozvane "teške linije" u BiH, a proizvodnja pilećeg mesa značajan privredni resurs na području općine Gračanica.

Ključne riječi: "Kokaprodukt", peradarstvo.

Abstract: In the municipality of Gračanica the poultry farming started its development in 1976 as a part of the firm "Trgoprodukt" which, beside agriculture, dealt with commerce, transport etc. After certain investments in the necessary objects had been completed on April 1, 1982, the poultry farming became a separate body registered as "Kokaprodukt". Today it is the biggest poultry repro-center in Bosnia and Herzegovina, and the production of chicken is an economic resource in the municipality of Gračanica.

Key words: "Kokaprodukt", poultry farming.

Dvadeset godina "Kokaprodukta": to je danas potpuno privatizovana firma sa jasnom perspektivom razvoja

Početak peradarske proizvodnje na području općine Gračanica "pada" u vr-

ijeme velikih društvenih promjena u zemlji i reorganizacije privrede nakon izvršene ustavne reforme (1972. - 1975.). Bilo je to vrijeme izrastanja velikih privrednih sistema u BiH, kao što su "Energoinvest", "Unis", UPI itd.

Kao pretposljednja općina u Bosni i Hercegovini, Gračanica je tih godina konačno dobila asfaltni izlaz u svijet (asfaltiran je put Doboj - Tuzla i put Gračanica - Srnice), ali je i dalje bila suočena sa posljedicama dugotrajne privredne stagnacije. Izdašne investicije iz državnih fondova u sirovinske resurse, odnosno u preduzeća s lijeve strane Spreče (Rudnik azbesta Bosansko Petrovo Selo i Ciglena Sočkovac) pokazale su se kao krupni promašaji, koji su godinama opterećivali kako ekonomski, tako i politički život na općini. I takozvane mnogoljudne gračaničke firme poslovale su sa velikim teškoćama i problemima, naročito oko obezbjeđenja tržišta, obrtnog kapitala i kvalitetnih kadrova ("Fortuna", bivši "Alhos" odnosno "Olimp" itd.).

Poljoprivreda je bila opterećena negativnim društvenim naslijeđem (seljačke radne zadruge, prisilni otkupi, nacionalizacije i sl.), tradicionalnim nepovjerenjem između seljaka i države, negativnim posljedicama industrijalizacije, započetim migracijama selo - grad, masovnim odlaskom kvalitetne radne snage i inozemstvo itd. Usitnjeni zemljišni posjedi nalazili su se u rukama privatnika, a prerađivački i trgovački, odnosno otkupni kapaciteti, koliko ih je i bilo, funkcionisali su u okviru takozvanog društvenog sektora.

Vrijeme "Trgoprodukta"

Kao odgovor na mnoge dileme oko budućeg privrednog razvoja Gračanice, tadašnji politički vrh općine opredijelio se za uključivanje postojećih kapaciteta u

oblasti poljoprivrede i prometa u republički sistem UPI, koji se upravo tih godina konsolidovao. Na principu takozvanog "zurovskog organizovanja" (po Zakonu o udruženom radu), 1976. godine, formiran je "Trgoprodukt", veća radna organizacija, koja je objedinjavala sve zemljišne resurse u društvenom sektoru na ovom prostoru (dvije zemljoradničke zadruge: u Gračanici i Bosanskom Petrovom Selu, "Ratar" i "Stočar"), zatim trgovačke kapacitete ("Bosna"), saobraćaj ("Transport") i još neke djelatnosti kao što su bile "Štamparija" i "Tvornica papirne ambalaže". Prvi direktor te velike gračaničke firme bio je Reuf Sokolović iz Gračanice. Odmah, na početku svog mandata, uspio je konsolidovati dosta jako poslovodstvo, sa kojim je, koristeći i pomoć stručnjaka iz UPI sistema, pokrenuo više ambicioznih projekata na općini. Neki su bili samo vizija budućeg razvoja ovoga kraja, neki su kasnije postali stvarnost. U oblasti trgovine: izgradnja Distributivnog centra i Robne kuće u Gračanici; u oblasti ugostiteljstva: izgradnja Motela u Gračanici; u oblasti poljoprivrede: okrupnjavanje posjeda u društvenom sektoru (razvoj "Ratar"), organizovanje sela i seljaka kroz takozvane osnovne organizacije kooperanata (OOK), projekat muznih krava, proizvodnja mesa i mlijeka. Kupljeno je 1.000 junica i već 1982. godine dostignuta proizvodnja od 3 miliona litara mlijeka i tov 2.000 junadi u turnusu. ("Stočar", "Gračanka").

Osmišljavajući koncept razvoja poljoprivrede, poslovodstvo "Trgoprodukta" suočilo se s frapantnom činjenicom: na čitavoj općini bilo je svega 7 poljoprivrednih stručnjaka. Zato je odmah otvoren proces stipendiranja i školovanja mladih kadrova na Poljoprivrednoj školi u Bijeljini (jedno vrijeme tamo su se školovala čak tri odjeljenja učenika iz Gračanice), a nešto kasnije na poljoprivrednom i veterinar-

skom fakultetu u Sarajevu. Oni i danas čine kadrovsku osnovu poljoprivredne proizvodnje na području općine Gračanica.

U projektima iz oblasti poljoprivrede, posebno mjesto zauzimalo je peradarstvo, kao potpuno nova i, za gračaničke prilike, nepoznata grana. U široj javnosti, naročito u početnom periodu, ti su projekti prihvatani sa izvjesnim nepovjerenjem i nerazumijevanjem.

Samo najveći optimisti i vizionari vjerovali su u budućnost te proizvodnje, ali to je već historija...

Počeci peradarstva na području Gračanice

Ambiciozan projekt razvoja peradarstva, prema istraživanju tržišta i određenim analizama stručnjaka tadašnjeg UPI sistema, zasnivao se na činjenici da se 1978. godine iz vlastite proizvodnje pilećeg mesa moglo podmiriti svega 10-15% potreba domaćeg tržišta. Da bi se podmirile te potrebe, domaća proizvodnja morala se višestruko povećavati. Uslijedila je izrada projekata peradarske proizvodnje, koji su se zasnivali na podjeli rada, odnosno disperziji kapaciteta: klaonica na području Brčkog, kooperacija i proizvodnja stočne hrane na području Tuzle, proizvodnja jednodnevnih pilića na području Gračanice.

Realizacija projekta peradarstva za područje Gračanice povjerena je UPI-evoj radnoj organizaciji "Trgoprodukt", koja je bila sposobna da taj veliki posao izvede do kraja. Radi operativnosti i efikasnosti,

na projektu je angažovana posebna ekipa (takozvana investicijska grupa) od 4 člana: Reuf Sokolović, Miloš Milojević, Nešet Čehajić i Sadija Alibegović. Projekat je odobren krajem 1979. godine, a izgradnja prvih objekata - inkubatorske stanice i takozvanih roditeljskih farmi u Karanovcu, Pribavi i Doborovcima započeta 30. 5. 1981. godine. Zahvaljujući velikoj podršci poslovodstva "Trgoprodukta", na čijem je čelu od 1980. godine bio Sulejman Devedžić, te podršci ostalih direktora u okviru "Trgoprodukta" (Sezahija Dervišefendić iz "Ratara", Ibro Osmanbegović iz "Bosne", Nedžib Čeljo iz Tvornice papirne ambalaže), za samo 9 mjeseci intenzivnog rada, prva faza projekta peradarstva uspješno je završena. Prvo "industrijsko" pile izašlo je, "izleženo", 18. 1. 1982. godine. To se može uzeti kao početak organizovane peradarske proizvodnje na području Gračanice.

Do kraja 1981. godine izgrađeno je 18 roditeljskih objekata u Karanovcu, Pribavi i Doborovcima, svaki po 1.000 kvadratnih metara zatvorenog prostora, sa infrastrukturom, kapaciteta 100.000 roditeljskih parova teške linije i inkubatorska stanica, kapaciteta 9.000.000 jajnih mjesta. U proizvodni ciklus uključeno je i 12 objekata sa područja Vlasenice, čime je zaokružena prva razvojna faza tog velikog projekta. U međuvremenu, broj kooperanata, privatnih farmera, koji su obuhvaćeni tim projektom, porastao je sa 2 na 22 peradarska objekta. Proizvodilo se 10 miliona jednodnevnih pilića godišnje.

U drugoj fazi razvoja, okončanoj 1989. godine, izgrađena su još 24 ista objekta i proširena inkubatorska stanica.

Istovremeno, kao i u prvoj fazi, nastavljena je izgradnja farmi za tov brojlera u privatnom vlasništvu takozvanih individualnih poljoprivrednih proizvođača. Do početka 1992. godine izgrađeno je ukupno 35 takvih objekata na općini, prosječnog kapaciteta 10.000. komada pilića po turnusu.

Od osnivanja preduzeća, 1980. godine, do ratnih dejtava, početkom 1992. godine, proizvodnja je bila u stalnom usponu, naročito proširenjem kapaciteta 1988. godine. Pred sami rat, korištenje kapaciteta je bilo 100% i dostignuta proizvodnja jednodnevnih pilića od 16.000.000 kom. godišnje. Pored proizvodnje jednodnevnih pilića, "Kokaprodukt" se bavila i tovom pilića na 65 farmi u privatnom vlasništvu kooperanata. Godišnje se tovalo 3.250.000 kom. brojlera, što je davalo 4.200.000 kg pilećeg mesa godišnje. Prekratni kapaciteti "Kokaprodukta" bili su: 200.000 roditeljskih parova teške linije, sa proizvodnjom od 19.000.000 rasplodnih jaja, 16.000.000 komada jednodnevnih brojlerskih pilića.

Ukupan godišnji prihod od 14.000.000 DEM "pravilo je" 180 zaposlenih radnika.

Cilj je bio proizvodnja 22 miliona komada jednodnevnih pilića godišnje, to jest "jedno pile po glavi stanovnika" tadašnje Jugoslavije.

"Kokaprodukt" u periodu rata 1992. - 1995.

Kao i druga proizvodna preduzeća na području općine Gračanica, i ovu firmu ratna dejstva, 1992. godine, prekinula su u njezinom punom razvojnom zamahu. Srce firme, Inkubatorska stanica, locirana u blizini mosta preko Spreče u Karanovcu, bila je, takoreći, na samoj liniji razdvajanja. Objekti "Kokaprodukta" s "onu stranu Spreče", 14 farmi u Karanovcu i 12 u Vlasenici, u punom kapacitetu, istrgnuti su silom iz sastava "Kokaprodukta" i na njih se više nije moglo računati. Srećom, zahvaljujući prisebnosti tadašnjeg rukovodnog tima, a posebno direktora Reufa Sokolovića, koji je 13. 5. 1992. godine imenovan za predsjednika ratnog Izvršnog odbora općine Gračanica, vitalne mašine iz Inkubatorske stanice su blagovremeno evakuisane u bezbjednije objekte "Kokaprodukta" u Doborovcima. Međutim, usljed ratnih dejstava, proizvodnja jednodnevnih pilića morala se obustaviti. Štete su bile ogromne: 60.000 kom. roditeljskih parova, u starosti od 34 sedmice, ostalo je u srpskom dijelu (farma "Karanovac I" i "Karanovac II"), 28.000 kom. roditeljskih parova na farmi "Pribava" i 66.000 kom. uzgojenih pilenki na farmama "Doborovci" predato je štabovima civilne zaštite, koji su ih besplatno podijelili stanovništvu, u valionici je uništeno 1.016.000 kom. jednodnevnih pilića, 823.000 kom. rasplodnih jaja pretvoreno je u konzum.

Preostale svoje kapacitete "Kokaprodukt" je stavila u funkciju odbrane. Bavila se proizvodnjom konzumnih jaja na farmi "Doborovci", u koju je premješten i dio inkubatora iz valionice u Stjepan Polju. Radilo se, uglavnom, za humanitarne organizacije, koje su i finansirale kompletnu proizvodnju.

I pored ogromnih teškoća, koje je "proizvodio" rat, ipak su sačuvani svi preostali objekti i oprema, sačuvano je kadrovska jezgro firme i obezbijeđen kakav-takav kontinuitet proizvodnje.

Od početka rata, pa skoro sve do završetka procesa privatizacije, na dužnosti direktora "Kokaprodukta" bio je Nešet Čehajić, diplomirani pravnik iz Gračanice.

Poslijeratni oporavak "Kokaprodukta"

Odmah nakon rata, u jeseni 1995. godine, počelo se razmišljati o obnavljanju proizvodnje. U 1996. godini nabavljeno je jedno jato od 5.000 roditeljskih parova. Za tri godine, to jest u 1999. godini, broj roditeljskih parova povećan je na 40.000. Pored proizvodnje jednodnevnih pilića, oživljena je i proizvodnja brojlera na farmama kooperanata.

U poslijeratnim godinama, proizvodnja jednodnevnih pilića bilježi stalni porast:

Godina	Broj komada
1996.	457.824
1997.	1.367.565
1998.	3.966.572
1999.	4.934.512
2000.	6.000.000
2001.	6.300.000
2002. (plan)	6.700.000

Uporedo sa povećanjem i konsolidovanjem proizvodnje, i u ovom kolektivu vršile su se organizacione i druge pripreme za privatizaciju preduzeća. Formiran je poseban Savjet za privatizaciju, koji je utvrdio odgovarajuće prijedloge dokumenata, kao i program privatizacije. Na sjednici, održanoj 27. 01. 2000. godine, Upravni odbor "Kokaprodukta" donio je Odluku o izboru metoda privatizacije, da bi 07. 02. 2000. godine usvojio konačan Program privatizacije. Procijenjena vrijednost kapitala u "Kokaproduktu" (nakon "isknjižavanja" stanova) bila je 10.500.000 KM. Po takozvanoj Markovićevoj privatizaciji, već je bilo privatizirano 29% kapitala, 20% prodato je kupcima dioničarima u procesu javne ponude dionica (prvi talas, drugi krug), dok su 51 %, metodom tendera, kupili radnici i menadžment preduzeća.

Nakon izvršene privatizacije, na dužnost direktora "Kokaprodukta", dioničari su imenovali Nedima Musića, mladog ekonomistu iz Gračanice.

Dugoročni ciljevi "Kokaprodukta"

Prije svega, planira se finansijsko ozdravljenje preduzeća, a nakon toga proširenje proizvodnje, pošto postoje dokazane potrebe za pilećim mesom na domaćem tržištu. Potom slijedi zamjena dotrajale opreme, kadrovska jačanje itd.

Tov pilića na privatnim farmama preputit će se drugim organizatorima ili će oni sami formirati jedan od oblika zadružne ili slične organizacije.

"Kokaprodukt" je danas najveći peradarski repro-centar takozvane "teške linije" u BiH, a proizvodnja pilećeg mesa značajan privredni resurs na području općine Gračanica. Na pomolu su nove investicije, poslovno povezivanje sa inopartnerom i posao za 650 novih radnika...

Peradarstvo je ponovo razvojna šansa Gračanice.

Neki važni datumi iz kalendara "Kokaprodukta"

1. 4. 1982. godine: nakon izvršenih ulaganja u prve neophodne objekte (inkubatorska stanica, roditeljska farma itd.), peradarstvo se izdvaja u poseban privredni subjekt i registruje pod firmom: Složena organizacija udruženog rada (SOUR) UPI Radna organizacija (RO) "Trgoprodukt", Osnovna organizacija udruženog rada (OOUR-a) "Kokaprodukt" za proizvodnju rasplodnih jaja i jednodnevnih pilića;
27. 5. 1985. godine: osnovana UPI RO "Kokaprodukt" za peradarsku proizvodnju, u čijem su sastavu osnovne organizacije udruženog rada OOUR-a "Matično jato" i Osnovna organizacija kooperanata "Peradarstvo";
23. 9. 1986. godine: izvršeno udruživanje OOUR-a "Galoprom" iz Nove Kasabe (Vlasenica) sa "Kokaproduktom" Gračanica;
15. 12. 1989. godine: izvršena preregistracija u skladu sa Zakonom o društvenim preduzećima, od kada "Kokaprodukt" posluje kao Društveno preduzeće;
31. 12. 1989. godine: OOUR-a "Ratar" udružuje se u "Kokaprodukt";
24. 12. 1992. godine: nova preregistracija; osnovano Dioničko društvo za peradarsku proizvodnju "Kokaprodukt";
17. 7. 2000. godine: okončan proces privatizacije "Kokaprodukta", održana osnivačka skupština Društva sa ograničenom odgovornošću "Kokaprodukt"; registrovana privatna firma: Društvo za peradarsku proizvodnju "Kokaprodukt" d.o.o.